

PROBLÉMÁK ÉS TAPASZTALATOK AZ IRODALOMKUTATÁS OKTATÁSÁBAN A BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRÁBAN*

LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta

Bevezetés

Az egyetemi, főiskolai hallgatók könyvtári és bibliográfiai ismeretekkel való ellátásának kérdése az utóbbi két évtizedben egyaránt foglalkoztatja Európa és Amerika könyvtáros szakembereit. A könyvtárak sokat áldoznak a dokumentumok beszerzésére, sajnos azonban – különböző okok miatt – nem tesznek eleget annak érdekében, hogy megtanítsák a hallgatókat a könyvtárban tárolt dokumentumok használatára, az azokban felhalmozott ismeretanyag „kinyerésére”.

A könyvtárhasználat oktatásának egyik lényeges kérdése, hogy az az egyetemi, főiskolai tantervben a választott szakon hová és milyen volumenben illeszkedik be.

A kísérletek és tapasztalatok szinte egyetemenként különböznek egymástól, megvalósításuk módja a helyi körülményektől, a személyi ellátottságtól, s az egyetem vezetőségének „hozzaállásától” függ. Az optimális megoldás az, ha a képzés folyamán a következő években kapnak a hallgatók eligazítást:

1. az első év első félévében (könyvtári orientáció vagy könyvtárhasználati ismeretek oktatása),
2. az első dolgozat írásának évében, amely általában a III. év (szakirodalom-kutatás oktatása),
3. a diplomaterv, illetve szakdolgozat írásának évében, amely a IV. vagy V. év, a képzés időtartamától függően (szakirodalomkutatás oktatása).

A személyi ellátottsággal kapcsolatban felmerül, hogy oktató vagy könyvtáros tartsa-e a bevezető előadást, s mekkora óraszámban. Véleményünk szerint mindenképpen a könyvtárosoknak kell vállalniok ezt a feladatot, egyes esetekben az oktatók szakvéleményének meghallgatásával, s a lehetőségekhez képest minél nagyobb óraszámban.

* A Műszaki Egyetemi Könyvtárak II. Szakmai Szemináriumán (1979. január 25–26.) elhangzott előadás rövidített változata.

A Szovjetunióban a „könyvtári-bibliográfiai ismeretek minimuma” oktatásának igénye már 1941-ben felmerült, majd az 1950-es években javaslat készült a kollégium megindításáról 20–40 órás időtartammal az egyetemi, főiskolai stúdiumok során.¹ Ez a javaslat több változat után a Szovjetunió Közép- és Felsőfokú Szakoktatási Minisztériuma 1960. december 8-i körlevelében nyert a következőképpen megfogalmazást: „...célszerű és hasznos megtanítani az egyetemi és főiskolai hallgatóságot a tudományos és műszaki információ, dokumentáció feltárására és felhasználására. Kívánatos fakultatív speciális kollégiumként bevezetni a tudományos és műszaki információ feltárása és felhasználása programját, amely az egyetem, a főiskola sajátos oktatási terveihez igazodna.”² Ennek megfelelően a hallgatók oktatását 8 óra elméleti és 8 óra gyakorlati foglalkozással lehetne megoldani.

Lengyelországban³ kb. 1954 óta miniszteri rendelet írja elő az elsőévesek oktatását, s kb. 30 egyetemi és főiskolai könyvtár nyújt hallgatói részére könyvtári ismereteket. Egyes főiskolákon a végzett hallgatókkal is foglalkoznak, akiknek posztgraduális tanulmányaikhoz vagy doktori disszertációjuk elkészítéséhez nyújtanak segítséget.

Egy 1964-es felmérés⁴ szerint az USA egyetemei és főiskolái közül 1900 intézményből 563-ban szerepelt a tantervben a könyvtári ismeretek oktatása, s a középnyagosságú egyetemek és főiskolák 43 százalékában kötelező tárgy volt.

Komoly, színvonalas, az egész féléven át húzódó, tanrend szerinti kollégiumot legrégebben a University of Maryland (Baltimore, USA)⁵ folytat, mégpedig 1919 óta. 1950-től kezdve heti egy órában két féléven át első- és másodéveseket, kisebb mértékben felsőéveseket oktatnak.

Az egyik angol műszaki főiskola (Hatfield Technical College)⁶ 1958 óta úgy szervezi meg az összesen 18 elméleti órából és gyakorlati foglalkozásból álló oktatást, hogy ezt a kollégiumot a főiskolai évek során minden hallgató köteles elvégezni.

De nemcsak ilyen példákat említhetünk! Az audio-vizuális ismerethordozók használatának elterjedése külföldön szükségszerűen magával hozta azok alkalmazását a könyvtári ismeretek oktatásában is. Ahogy ezek a módszerek elterjedtek az egyes tantárgyak oktatásában – már amelyek alkalmasak voltak a képi megjelenítésre, vagy programozott formában, esetleg oktatógépen való oktatásra – úgy fokozatosan igyekeztek az oktatókönyvtárosok is átvenni e módszerek közül azokat, amelyeket e tárgyban hasznosíthatóknak véltek.

Ezek közül kiemeljük a Los-Angeles-i California State College⁷ gyakorlatát. A kb. 20 000 hallgatót oktató főiskolán az egyetemi televíziós stáb és egy 8–9 főből álló könyvtáros munkacsoport kidolgozta egy televíziós tanfolyam anyagát, amelyet négy előadásban sugároztak összesen 3 óra időtartalmban.

* Kiegészítésként ajánljuk DÉRI Miklósné: Az olvasók képzése az egyetemi könyvtárak használatára c., a Könyvtári Figyelő 1978. 6. számában (731–738. p.) megjelent szemléjét.

A négy előadás tematikája: 1. Bevezetés és történelmi visszapillantás. A múlt és a jelen könyvtárai, fejlődési tendenciák. 2. A könyvtári anyag elrendezése. A decimális rendszer és a Kongresszusi Könyvtár szakrendszere. A cédulakatalógus. 3. Ami nem található a cédulakatalógusban. Referenzkönyvek. Folyóiratok. 4. A kutatás problémája. Egy speciális évközi dolgozat témájára vonatkozó információk összegyűjtésének módszere.

Az 5. héten tartották a vizsgát. A televízióval felszerelt előadóterem 150 személyes, minden előadást annyiszor ismételték meg a héten, hogy mindenki találhatott magának megfelelő időpontot. Mindenki a neki megfelelő időben sorra kerülő adást nézte meg. A tanév folyamán minden előadást 32-szer sugároztak. 1963/64-ben 1500, a következő évben 2000 hallgató vizsgázott, és még jó néhány százzal többen vettek részt az előadásokon.

A vizsgák szempontjából az eredmények jók voltak, de a hallgatók és oktatók egyaránt érezték a visszacsatolás hiányát. A hallgatóknak nem volt módjuk az azonnali kérdésfeltevésre, az oktatóknak – vagyis a tv-bemondónak – a válaszadásra.

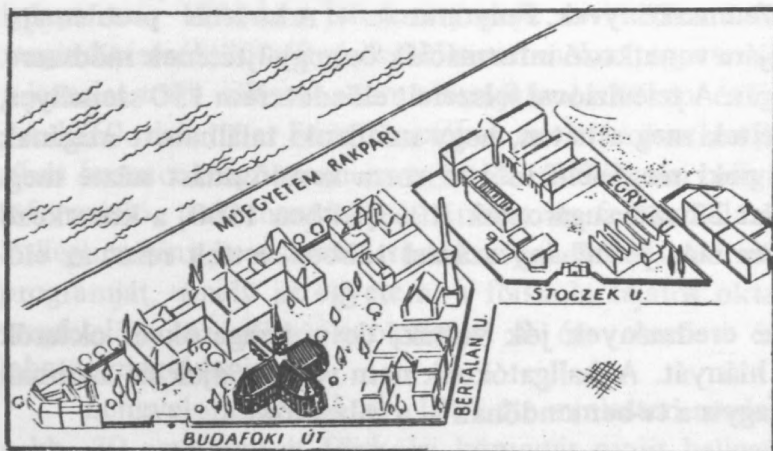
A múlt

Mivel hazánkban a kormányzat felismerte a felhasználók oktatásának szükségességét, a művelődésügyi miniszter 1966-ban utasítást⁸ adott ki a műszaki egyetemeken, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, valamint a tudományegyetemek természettudományi karán a szakirodalmi ismeretek oktatásának bevezetéséről. Ennek értelmében a féléves kötelező tantárgy oktatását a III. éven vagy a felsőbb évfolyamokon legkésőbb az 1968/69-es tanév második félévében meg kellett volna kezdeni.

Nem feladatom elemezni az utasításban megjelölt egyetemek gyakorlatát, de a Budapesti Műszaki Egyetemről elmondhatom, hogy e téren úttörő munkát végzett. Már 1958-tól kezdve – tehát jóval az utasítás megjelenése előtt – a könyvtár vegyész képzett-ségű tájékoztató munkatársa irodalomkutatási gyakorlatokat tartott a III. éves vegyész-hallgatók részére 3 foglalkozáson, összesen 8 órában 10–10 hallgatóval, évenként kb. 15 csoportban.⁹

1966-ban tehát, az előírásnak megfelelően, már 138 III. éves vegyészhallgató vett részt kötelezően a 8 órás foglalkozáson. 1967-ben, 1968-ban az oktatás már 9 órában folyt, de még mindig csak a vegyészek számára volt kötelező. 1968-ban ugyanakkor megkezdődtek az első lépések más karokon is, így a gépész- és villamosmérnök hallgatók részére fakultatívan meghírdettek egy óra előadást és két gyakorlatot. Utóbbin a hallgatók egyharmada vett részt.

Ezekután 1969 és 1974 hozta a döntő fordulatot. Először a Közlekedésmérnöki Kar harmadéves hallgatói részére vált kötelezővé, majd 1974-től kezdve már az V. éves gépészmérnök hallgatók részére is. Külön meg kell említeni azt az eredményt, hogy a mérnök-tanár szakon 1972 óta 1 féléves tárgy lett. A történelmi hűséghez tartozik azonban, hogy három karon az oktatás egyelőre fakultatív.

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában az I. évesek oktatása 1964 óta folyik. A hallgatók vagy a beiratkozás napján, de legkésőbb az első héten 30–45 perces bevezetőt kapnak a könyvtár elhelyezéséről, katalógusairól, a kölcsönzés szabályairól stb. Az előadásokat a könyvtár igazgatója és a szakreferensek tartják. Az előadás után a hallgatóknak kiosztják a könyvtárról készült ismertető

füzetet. Amelyik karon több időt tudnak biztosítani, ott a hallgatókat még körül is vezetik a könyvtár előcsarnokában és a helyszínen mutatják meg a katalógusok stb. elhelyezését.

A felsőévesek oktatása 3 karon évek óta megoldott és rendszeresen, kötelezően folyik. A vegyészhallgatók 2 óra előadást hallgatnak + 3 óra gyakorlati foglalkozáson vesznek részt kis csoportokban, majd irodalomkutatási feladatuk helyes megoldásához a szakreferenssel egyénileg konzultálnak. A kétlépcsős vegyészképzés bevezetése azonban szükségessé tette, hogy a hallgatók először ne a harmadéven, hanem már a II. évben megismerkedjenek a szakirodalom-kutatás módszereivel. Azok, akik tovább folytatják tanulmányaikat, a IV. év II. félévében kiegészítő oktatást kapnak. A gyakorlatok szövegét magnóra vesszük, így a jövőben könnyebb lesz a vegyész tájékoztatónak a gyakorlatok lefolytatása. Egyébként a magyarázatokat már máskor is rögzítettük magnón, erről

jó tapasztalataink vannak. Új szakreferensek betanítására is alkalmasak a magnószalagra felvett előadások.

A közlekedési mérnökhallgatók számára a III. év második félévében tartja a szaktájékoztató a foglalkozásokat 4 óra előadás + egy hatórás gyakorlat keretében, 6–8 fős csoportokban. Mivel az irodalomkutatási téma tantárgyi rajzfeladathoz kapcsolódik, csak 6–8 hallgatóval lehet egyidőben foglalkozni.

A Gépészmérnöki Karon kötelező még a szakirodalom-kutatás oktatása. Az V. éves hallgatók részére – általában 300–400 fő – a bevezető előadást a könyvtár igazgatója tartja, majd a gyakorlatokat kisebb csoportokban a szaktájékoztatók.

A Villamosmérnöki Karon csak az előadáson való részvétel kötelező, és pedig az V. évesek részére, a gyakorlatok már fakultatív jellegűek. Az Építőmérnöki Karon az 1978/79-es tanév második félévében a közlekedéscső és a földmérő V. éves levelező hallgatók részére tették kötelezővé a tárgyat 2 + 3 órában. A többiek részére még egyelőre fakultatív, s ugyanez a helyzet az építészhallgatókkal is. A IV. éves építészek a komplex tervezési gyakorlatok tárgykörben fakultatívan, szinte egyénekenként foglalkozva velük, részesülnek a 2 órás bevezető előadás után 2 x 3 órás gyakorlatban.

14 év alatt 2054 III. éves vegyészhallgató, 10 év alatt 1376 III. éves közlekedési mérnök-hallgató, 8 év alatt 336 mérnök-tanár hallgató, 5 év alatt 1645 V. éves gépészhallgató, vagyis összesen 5411 fő vett részt a kötelező foglalkozásokon és szerzett indexaláírást. Ezenkívül 1966 óta 2465-en hallgattak csak előadást, s ezek közül a fakultatív gyakorlatokat 218-an végezték el.

Segédeszközök

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára 1966 és 1971 között minden kar számára és a társadalomtudományok tárgykörében megjelentette „A szakirodalom-kutatás segédkönyvei” c. sorozatának hét kötetét.¹⁰ Ahogy az évek múlnak, az egyes kötetek kiegészítésén is dolgoznak a szerzők, így már kiadtuk a kémia kiegészítését, a gépészeté pedig néhány hónapon belül megjelenik.

Elkészült egy diasorozat is a gépészet és közlekedés tárgyköréből, amelyet ugyan többször bemutattak már munkatársaink, használata azonban nem elég intenzív. Ugyanez a helyzet a kb. 20 perces filmünkkel is, amelyet azonban inkább a könyvtárosok továbbképzése céljából készítettünk. Meg kell azonban említenünk, hogy kísérleteink iránt sokszor érdeklődnek, diáinkat, filmünket kölcsönkérik.

Problémák

A szakirodalmi ismeretek oktatásával kapcsolatban rendszeresen végzünk kérdőíves felmérést.¹¹ E felmérések bizonyítják, a hallgatók igénylik és jónak tartják ezt a formát, sőt sokan az ötödévesek közül még azt is megjegyzik, előnyösebb lett volna számukra, ha előbb ismerkednek meg az irodalomkutatás módszereivel.

Sok egyetemi oktató igényli a szervezett oktatást. A könyvtár eleget tett egyes tanszékek kérésének, s egy-egy tanulókör hallgatóinak, főként a tudományos diákkörök munkájában résztvevő hallgatóknak külön tanfolyamot tartott.

Ennek ellenére mégsem lehetünk elégedettek. A könyvtár sokat tesz, hogy az oktatást kellően propagálja. Három karon a tárgy csak fakultatív, nincs kötelezően az órarendbe iktatva, bár évről-évre tárgyalások folynak arról, melyik tantárgy órakeretéből lehetne e fontos ismeretek oktatásának időt szentelni. Ez annál is érthetlenebb, mivel a miniszteri utasítás már ezelőtt 13 évvel előírta azt az egyetem számára. Tehát nem ott jelentkezik az ellenkezés, ahol pedig igazán nehézségek lennének – a könyvtárban – hanem éppen a karokon, ahol a másik három karon bizonyított eredmények és jó tapasztalatok ellenére, nem értik meg e kérdés fontosságát.

Tagadhatatlan, hogy a könyvtárnak sok problémát okoz az oktatás technikai lebonyolítása. Elsősorban a tájékoztató mérnökök részére okoz megterhelést, mert a kiscsoportos oktatás miatt kb. 2 hónapon át szinte csak az oktatással tudnak foglalkozni. Külön hangsúlyt kell kapnia annak a ténynek, hogy könyvtárunkat már kinőttük, a könyvtári terek szűkösek, egyetlen szoba áll a gyakorlatot vezető tájékoztató mérnök és a csoport rendelkezésére, s ezt a helyiséget kell időben megfelelően beosztani, hogy mindenki helyhez jusson. A vegyészhallgatók oktatása a vegyész szakolvasóban történik, itt viszont az a probléma, hogy amikor az oktatás folyik, a vegyész kutatók nem használhatják a kézikönyveket. Társkönyvtárunk, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ katalógusait és szolgáltatásait is meg akarjuk ismertetni hallgatóinkkal, így ott is oktatjuk őket. Ezért a segítségért köszönettel tartozunk az OMKDK-nak.

A jövő

A jövő feladatainak reális megtervezése azon múlik, hogy

- az egyes karokon mikor teszik kötelezővé az oktatást,
- a felemelt hallgatói létszámhoz tud-e az egyetem újabb tájékoztató és egyben oktató munkatársakat alkalmazni,
- kaphat-e a könyvtár néhány helyiséget a jelenlegi mellett, amely lehetővé tenné, hogy a nagyszámú hallgatókat kellően tudják oktatni.

Elképzelhető lenne az Oktatástechnikai Osztály közreműködésével az I. évesek számára egy televíziós program összeállítása, amely az ipari tv-vel ellátott termekben hetenként többször levetíthető lenne 6 héten keresztül 20–30 percben, amennyiben az egyetem vezetőségét ennek a tervnek meg tudnánk nyerni.¹²

Felvetődhet a SCONUL rendszernek,¹³ vagy a braunschweigi műszaki egyetem hangosdia programjának a megvétele is.¹⁴ Nyilván átgondolt beszerzési politikával mind az alkalmas műszaki berendezéseket, mind a programokat megvásárolhatnánk és adaptálhatnánk saját könyvtári viszonyainkra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. NÉMETH Zsófia: A bibliográfiai ismeretek és a tudományos munka alapjainak oktatása. = Felsőoktatási Szemle, 11. 1962. 9. sz. p. 543–549. és 12. sz. p. 729–734.

2. KOVÁCS Gyuláné: Az információ forráskutatás oktatása a Szovjetunió felsőoktatási intézményeiben. = Felsőoktatási Szemle, 13. 1964. 5. sz. p. 297.
3. WÓJCIK, M.: Academic library instruction. = College and Research Libraries, 26. 1965. 5. sz. p. 399–400.
4. POWER, E.: Instruction in the use of books and libraries: preliminary report to the International Association of Technical University Libraries. = Libri, 14. 1964. 3. sz. p. 253–263.
5. WEDEMEYER, J. A.: Student attitudes toward library methods courses in a university. = College and Research Libraries, 15. 1954. 3. sz. p. 285–289.
6. CAREY, R. J. P.: A technical information course. = The Chartered Mechanical Engineer, 10. 1963. July, p. 371–373.
7. BROWN, C. M.: Faced with large numbers of entering freshmen, this library made a choice between TV or the herded tour. = Library Journal, 90. 1965. 10. sz. p. 2214–2218.
8. A művelődésügyi miniszter 169/1966. (M.K. 21.) MM számú utasítása egyes egyetemeken a szakirodalmi ismeretek oktatásának bevezetéséről. = Művelődésügyi Közlöny, 10. 1966. 21. sz. p. 307.
9. HÉBERGER Károly: Könyvtártechnikai alapismeretek és a szakirodalom-kutatás oktatásának helyzete és problémái. Előterjesztés a Könyvtári Tanács számára. (Bp. 1966.) 4 p.
10. A szakirodalom-kutatás segédkönyvei. Szerk. HÉBERGER Károly.
 - a) DERSI Gyuláné: Kémiai szakirodalom-kutatás. (2. átd. kiad.) Bp. Tankönyvkiadó, 1974. 176 p.
 - b) BISZTRAY B. Sándor – STEINER József – SZALAI Pál: Gépészeti irodalomkutatás. Bp. Tankönyvkiadó, 1967. 247 p.
 - c) CSÁT József – HÉBERGER Károly – PÁSZTOR Józsefné: Villamossági irodalomkutatás. Bp. Tankönyvkiadó, 1969. 328 p.
 - d) PÜSÖK Gyuláné – ROHLA Mártonné: Társadalmi-gazdasági tudományok irodalomkutatása. Bp. Tankönyvkiadó, 1970. 477 p.
 - e) FREY Tamásné – GERLEI Ferenc: Közlekedési irodalomkutatás. Bp. Tankönyvkiadó, 1971. 289 p.
 - f) Építőmérnöki irodalomkutatás. Irták: BALÁZS János, RÓZSA Pál stb. Bp. Tankönyvkiadó, 1971. 396 p.
 - g) GÁSPÁR Istvánné – SPÁNYI Balázné: Építészeti szakirodalom-kutatás. Bp. Tankönyvkiadó, 1972. 319 p.
11. HÉBERGER Károly: A könyvtárhasználat és a szakirodalom-kutatás oktatása a Budapesti Műszaki Egyetemen. = TMT, 22. 1975. 10–11. sz. p. 755–760.
12. LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta: A programozott oktatás és az audio-vizuális eszközök szerepe az egyetemi könyvtárak oktatási feladatainak megoldásában. = A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának évkönyvei, I. 1967. p. 68–108.
13. DÖMÖTÖR Lajosné: Audiovizuális módszerek a könyvtárhasználat oktatásában. = Könyvtári Figyelő, 24. 1978. 5. sz. p. 561–564.
14. DEZSŐ Zsigmondné: AV-eszközök a könyvtárhasználók oktatásának szolgálatában. = Audio-vizuális Közlemények, 15. 1978. 4. sz. p. 298–302.

KÖNYVTÁRI SZEMLE

KÖNYVTÁRAK, OLVASÓK ÉS KÖNYVGYŰJTŐK FÉLHAVI ÉRTESÍTŐJE

Előfizetési árak: 6. – bor.
 Áll. ár: félre 5. – bor.
 Megjelenik minden hó 8-án és 20-án.

Szerkesztő: Kóhámi Béla

Áll. Szerkesztőség és kiadóhivatal:
 Budapest, IV., Királyi Pál-utca 4. sz.
 Telefon-szám 101–67.

Örömmel adunk hírt arról, hogy az OMKDK–OSZK közös vállalkozásaként a Könyvtári Szemle első évfolyamának hasonló kiadása megjelent és a Könyvtárellátónál kapható. Ld. BÓDAY Pál cikkét a Könyvtári Figyelő 1979/2. számában (117–123. p.)